

01

โบราณคดีของภัณฑารักษ์

The Archaeology of Curating

วิภาช ภูริชานนท์*

Vipash Purichanont

* นักศึกษาระดับปริญญาเอก Curatorial/Knowledge, Department of Visual Cultures, Goldsmiths, University of London

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันการคิวเรตได้กลายเป็นทักษะที่ได้รับความนิยมฝึกฝนมากขึ้นทุกทีในบริบทของสังคมตะวันตกเนื่องจากโลกหลังอุตสาหกรรมทำให้การคัดสรรเป็นทักษะที่มีคุณค่าไม่แพ้การสร้างสรรค์ ในขณะที่การคิวเรตในประเทศไทยยังคงมีความสัมพันธ์กับมิวเซียมอย่างเหนียวแน่น บทความฉบับนี้ต้องการที่จะใช้วิธีวิทยาของโบราณคดีเชิงปรัชญาเพื่อขุดค้นจุดกำเนิดอื่นๆ ของคำว่าคิวเรตที่ถูกใช้ขึ้นในโลกตะวันตก พร้อมทั้งเปรียบเทียบกับพัฒนาการของคำดังกล่าวในประเทศไทย เพื่อให้เห็นวงศาวทยาของศาสตร์นี้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น พร้อมทั้งนำเสนอว่าการคิวเรตที่มีความเกี่ยวข้องกับมิวเซียมในยุคสมัยใหม่เท่านั้น ความหมายอีกอย่างหนึ่งตามรากศัพท์ของคำว่าคิวเรต ยังหมายถึง การดูแล และการพิจารณา ผู้เขียนเสนอว่าการคิวเรตในประเทศไทยควรจะให้ความสำคัญกับ “การดูแล” มากยิ่งขึ้น และต้องก้าวพ้นการเป็นแค่ทักษะของการ ‘รักษา’

คำสำคัญ : ภัณฑารักษ์, พิพิธภัณฑ, มิวเซียม, คิวเรเตอร์, ประวัติศาสตร์ศิลปะ, ศิลปะร่วมสมัย, ศัพทมูลวิทยา, วงศาวทยา

Abstract

Curating is widely practiced in the sphere of modern life. Post-industrial, western society has transformed a skill in selecting into a valuable asset while, conversely, curating in Thailand has remained bound to museology. This article uses philosophical archeology as a methodology through which we can delve into the other origins of curating and compare them with its etymological meaning in the Thai language. The paper argues that the term for curator in Thai was constructed merely to assist in the description of a modern museum's labour force and has dismissed the historical development of the term. It also fails to take into account the future requirements of the discipline. The article further argues that curating in Thailand needs to be redefined with 'care' as a fundamental principle which performs a task that goes beyond that of 'preservation.'

Keywords: Curator, Museum, History of art, Contemporary art, Etymological, Genealogy

บทนำ

เมื่อไม่นานมานี้ เว็บไซต์เคมบริดจ์นิวส์เผยแพร่บทความในหัวข้อ “ทุกคนคือคิวเรเตอร์ในโลกดิจิทัล” เนื้อหาในข่าวกล่าวว่า การคิวเรต (curation) นั้นเป็นคำที่ทำให้นึกถึงพิพิธภัณฑ์ แกลเลอรี และการสะสม แต่ในโลกยุคปัจจุบันนั้นไม่ได้เป็นเช่นนั้นอีกต่อไป เนื่องจากความเอ่อล้นของข้อมูลดิบและทรัพยากรดิจิทัลทำให้ทุกคนกลายเป็นคิวเรเตอร์ ทรีเซีย เคลลีเฮอร์ (Tricia Kelleher) ผู้เขียนบทความดังกล่าวลงความเห็นต่อไปว่า การคิวเรตนั้นเป็นทักษะที่สำคัญสำหรับนักเรียนในระดับประถมศึกษาที่จะใช้จัดการคลังข้อมูลของตนเองในอุปกรณ์ดิจิทัลที่ใช้สำหรับการเรียน ตัวอย่างเช่น คอมพิวเตอร์ และแท็บเล็ตส่วนตัว เพื่อที่จะทำให้การศึกษาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น (Kelleher 2014) และนี่ไม่ใช่ครั้งแรกที่เราได้พบศัพท์คำว่า “การคิวเรต” นอกบริบทของศิลปะร่วมสมัยหรือพิพิธภัณฑ์ศึกษา

ตัวอย่างที่สำคัญอีกเหตุการณ์หนึ่งคือเมื่อ ค.ศ. 2010 ที่ผ่านมา เจน เอลดริจด์จีย์ (Jane Aldridge) ผู้เขียนบล็อกแฟชั่นนั้นถูกเชิญให้ “คิวเรต” หน้าต่างของร้านเสื้อผ้าแบบวินเทจที่ชื่อว่า *What Goes Around Comes Around* ในมหานครนิวยอร์ก ซึ่งเธอก็ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากการอ้างอิงถึงสถานะการทำงานของตนเองว่าเป็น “คิวเรเตอร์” (หรือที่เรารู้จักกันมากกว่าในคำภาษาไทยว่า “ภัณฑารักษ์”) โดยนำไปเปรียบเทียบกับ

ทำงานของ เฮอร์รอต โคดะ (Harold Koda) คิวเรเตอร์ของสถาบันเครื่องแต่งกาย (The Costume Institute) ที่พิพิธภัณฑ์ศิลปะเมโทรโพลิแตน ซึ่งดูแลเครื่องแต่งกายที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมกว่าสามหมื่นห้าพันชิ้น พร้อมจัดนิทรรศการทั้งชั่วคราวและถาวรตลอดทั้งปี รวมทั้งทำงานวิจัยพิมพ์เผยแพร่ให้แก่พิพิธภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง (Grinspan 2010) แม้ว่าการเปรียบเทียบการทำงานของบุคคลทั้งสองอาจจะไม่ยุติธรรมสักเท่าไร แต่ก็ชี้ให้เห็นถึงขอบเขตกิจกรรมมากมายจากทุกระดับชั้นทางวัฒนธรรมของอาซิฟที่เริ่มนิยมเรียกกันในประเทศไทยด้วยคำทับศัพท์ว่า “คิวเรเตอร์” และกิจกรรมการคิวเรตที่ทวีความนิยมมากขึ้นเรื่อยๆ

เมื่อหันมองกลับมาที่บริบทของการใช้คำว่าภัณฑารักษ์ในประเทศไทยจะเห็นว่า มีข้อจำกัดเช่นกัน เมื่อคำว่าภัณฑารักษ์นั้นยังคงยึดติดอยู่กับพื้นที่เพียงหนึ่งเดียวก็คือพิพิธภัณฑ์ และยังถูกผูกติดอยู่กับภาระหน้าที่การปฏิบัติเดิมนั้นก็คือการดูแลรักษาวัตถุทางประวัติศาสตร์หรืองานศิลปกรรม นิยามดังกล่าวจำกัดการปฏิบัติการของภัณฑารักษ์เอาไว้เพียงแคในขอบเขตของประวัติศาสตร์และศิลปะ (หรือแค่ประวัติศาสตร์ศิลปะ) ในขณะที่เดียวกัน การเข้ามาของอาซิฟคิวเรเตอร์หรือในอีกแง่หนึ่งคือภัณฑารักษ์รูปแบบใหม่ที่ทำงานอยู่ภายในขอบข่ายของศิลปะร่วมสมัย ฟังก็มีความเป็นสหศาสตร์มากขึ้นตามความพยายามที่จะไม่เป็นเพียงแคศิลปะของศิลปะร่วมสมัยก็ได้

ผลักดันนิยามของภณทวารักษ์ไปในทิศทางใหม่เช่นกัน ทั้งนี้การพยายามเรียกผู้ทำหน้าที่ภณทวารักษ์ในบริบทของศิลปะร่วมสมัยด้วยคำทับศัพท์ว่า คิวเรเตอร์ นับเป็นการขีดเส้นแบ่งอย่างตึระหว่างการทำงานสองลักษณะที่มีความแตกต่างกันอย่างถึงที่สุด อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงสำคัญที่สุดในสังคมตะวันตกก็คือความนิยมใช้คำว่าคิวเรเตอร์ในฐานะของกิจกรรมในวัฒนธรรมร่วมสมัยที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกเทศของกิจกรรมดังกล่าว จากประวัติศาสตร์ศิลปะและพิพิธภัณฑ

บทความฉบับนี้ต้องการจะนำเสนอความแตกต่างระหว่างคำว่า คิวเรเตอร์และภณทวารักษ์ในเชิงปรัชญาและประวัติศาสตร์ พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของคำว่าคิวเรเตอร์ในโลกตะวันตกพร้อมทั้งนำเสนอทางเลือกในการปฏิบัติภายใต้บริบทปัจจุบัน ตัวบทความนั้นถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนด้วยกัน โดยส่วนแรกใช้วิธีวิทยาของโบราณคดีเชิงปรัชญา (Philosophical Archaeology) เพื่อขุดค้นความหมายอื่นๆ ของคำว่า “มิวเซียม” และ “คิวเรเตอร์” ที่ถูกใช้ขึ้นในโลกตะวันตกพร้อมทั้งเปรียบเทียบกับพัฒนาการของคำดังกล่าวในประเทศไทยเพื่อให้เราเห็นผังภาพวงศ์วานวิทยา (Genealogy) ของศาสตร์นี้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น ส่วนที่สองของบทความนั้นวิเคราะห์และอธิบายถึงความเปลี่ยนแปลงไปของกิจกรรมการคิวเรเตอร์ในโลกตะวันตกที่เกิดจากพัฒนาการของศิลปะร่วมสมัยและอิทธิพลของลัทธิเสรีนิยมใหม่

โบราณคดีเชิงปรัชญา

“โบราณคดีเชิงปรัชญา” ซึ่งถูกพัฒนาโดย จอร์จิโอ ออัมเบ็น (Giorgio Agamben) นักปรัชญาร่วมสมัยชาวอิตาลีเลียน ที่ต่อยอดมาจาก มิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) และ เฟรดริช นิทเช่ (Friedrich Nietzsche) อีกทีหนึ่ง อัมเบ็นเสนอว่าแท้จริงแล้ววาทกรรมทางปรัชญาของนักคิดคนหนึ่งต้องก่อร่างสร้างตัวจากรากฐานของซากปรักหักพังของนักคิดที่มาก่อน เป็นการสร้างจากจุดกำเนิดที่มากกว่าหนึ่ง (archai) และ “ควรจะหรือน่าจะถูก

ให้และน่าจะเป็นไปได้ในวันหนึ่ง เพียงแต่ในขณะนี้[จุดกำเนิดที่มากกว่าหนึ่งเหล่านี้]ดำรงอยู่ในสถานะของวัตถุซึ่งไม่สมบูรณ์หรือซากปรักหักพัง” (Agamben 2009: 82) สิ่งที่ยกมาเป็นสนใจคือวิธีวิทยาที่เรียกว่าวงศาวทยา ซึ่งให้ความสนใจกับการปรากฏขึ้น (*Entstehung*) และจรมล (*Herkunft*) จนหลงลืมไปในกระแสเวลาของความหมายในองค์ความรู้หนึ่ง

โบราณคดีเชิงปรัชญาสนใจในการขุดค้นหาจุดกำเนิดที่มากกว่าหนึ่ง และหลักฐานที่ปรากฏขึ้นและจรมลไปภายในซากปรักหักพังของวาทกรรมหนึ่ง เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแนวคิดในปัจจุบัน ผ่านสิ่งที่ถูกละทิ้งไป วิธีการดังกล่าวนั้นมักจะช่วยเผยให้เห็นถึงหลักฐานภายในวาทกรรมหนึ่งที่ซ่อนอยู่ในซากปรักหักพังซึ่งมักจะขัดแย้งกับความเชื่อเรื่องจุดกำเนิดเพียงหนึ่งเดียว โบราณคดีเชิงปรัชญาให้ความสำคัญกับการตีความหลักฐานอันไม่สมบูรณ์ซึ่งถูกค้นพบมากกว่านิยามสำเร็จรูปที่มักจะมีเพียงมิติเดียว สำหรับยกมาเป็นแล้วการพยายามขุดค้นและทำความเข้าใจความหมายที่ถูกละลืมเหล่านี้ต่างหากทำให้เราเข้าใจความเป็นพหุพจน์ของความหมายในวาทกรรมหนึ่ง และเข้าใจว่าพัฒนาการขององค์ความรู้หนึ่งไม่ได้ดำเนินไปในทางเดียวโดยไม่ได้มีการขัดแย้ง แบ่งแยก แยกออก และเสื่อมลง นอกจากนั้นเขายังเห็นว่าวาทกรรมเหล่านี้ไม่ได้มีอยู่ในโลกของความเป็นจริง เพียงแต่ดำรงอยู่ในฐานะของแม่แบบหรือเครื่องนำทางที่มักจะนำทางเราไปสู่ความเป็นไปได้ใหม่

ภาระหน้าที่ของโบราณคดีเชิงปรัชญาอยู่ที่การขุดค้นลงไปเพื่อค้นหาหลักฐานทางโบราณคดีในวาทกรรมหนึ่งที่ปรากฏขึ้นและดำรงอยู่เพียงระยะเวลาหนึ่งก่อนที่จะจรมลหรือถูกแทนที่ด้วยความหมายอื่นๆ เพื่อนำมาศึกษาหาความเป็นไปได้อื่นๆ ที่ถูกซุกซ่อนเอาไว้ในอดีต แล้วนำมาทำให้ “สิ่งที่เคยเป็น” กลายเป็น “สิ่งที่เราเคยปรารถนาให้มันเป็น” ซึ่งในขณะเดียวกันก็ปลดแอกองค์ความรู้หนึ่งออกจากภาระหน้าที่ในการแบกรับจุดกำเนิดและความหมายเพียงหนึ่งเดียว (Agamben 2009: 103) วิธีการดังกล่าวจึงเผยให้เห็นนัยที่หลากหลายในปัจจุบันซึ่งเราไม่สามารถทำความเข้าใจ

จากวิธีคิดแบบจุดกำเนิดเดียว และช่วยเปลี่ยนแปลงปัจจุบันด้วยความหลากหลายของอดีต

ผู้เขียนได้นำเอาวิธีวิทยาดังกล่าวมาปรับใช้เพื่อนำเสนอแผนผังวงศาวินิจฉัยของคำว่า มิวเซียม และคิวเรเตอร์ ในโลกตะวันตก พร้อมทั้งชี้ให้เห็นถึงความไม่เข้ากันเชิงความหมายเมื่อคำทั้งสองถูกนำมาแปลเป็น พิพิธภัณฑสถานและภัณฑารักษ์ ตามลำดับ ทั้งนี้ผู้เขียนเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว นั้นเกิดขึ้นจากแรงกดดันเชิงอำนาจภายใต้บริบทเชิงประวัติศาสตร์และสังคม ความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในปัจจุบันคือการพยายามทำความเข้าใจพัฒนาการและความเปลี่ยนแปลง ซึ่งนับรวมเอาหลักฐานจากซากปรักหักพังภายในโครงสร้างของวาทกรรมเหล่านั้นด้วย

มิวเซียม และคิวเรเตอร์

คำว่ามิวเซียมมีรากศัพท์มาจากกรีกโบราณซึ่งหมายถึงวิหารของ มูร์ส (*muse*) หรือกลุ่มเทพธิดาแห่งศิลปวิทยาการในเทพปกรณัมกรีกส่วนใหญ่เป็นเทพธิดาที่เกี่ยวข้องกับอักษรศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ดนตรี และดาราศาสตร์ ในความหมายนี้ “มิวเซียม” คือพื้นที่ในการเรียนรู้ จึงไม่แปลกที่มิวเซียมแห่งแรกๆ คือพื้นที่ทางการศึกษาซึ่งไม่จำเป็นต้องเก็บสะสมวัตถุเสมอไป ตัวอย่างเช่นสถาบันทางปรัชญาของเพลโตในกรุงเอเธนส์ ส่วนสถานที่ซึ่งจัดแสดงโบราณวัตถุให้พิจารณาอย่างที่เราเข้าใจกันเป็นครั้งแรกก็คือ มิวเซียมของเอ็นนิกาลดิน-นานนา (Ennigaldi-Nanna’s museum) ซึ่งเป็นของเจ้าหญิงเอ็นนิกาลดิน (Ennigaldi) พระราชธิดาของนาโบนิดัส (Nabonidus) กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์เมโสโปเตเมียใหม่ ซึ่งจัดแสดงโบราณวัตถุในวัฒนธรรมของตนเอง “มิวเซียม” ดังกล่าวกำหนดอายุโดยประมาณ 530 ปีก่อนคริสตกาล แต่ถึงอย่างไรก็ตามปฏิบัติการรูปแบบดังกล่าวได้จางหายไปพร้อมกับการล่มสลายของอารยธรรมเมโสโปเตเมีย ความเข้าใจว่ามิวเซียมคือพื้นที่จัดแสดงวัตถุให้ชื่นชมและศึกษานั้นเกิดขึ้นในยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการในระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 17-18

ซึ่งถือเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความไม่เป็นเนื้อเดียวกันทางวาทกรรมในประวัติศาสตร์และความไม่ต่อเนื่องทางวงศาวินิจฉัยในเบื้องต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในคำถามเรื่องจุดเริ่มต้นกำเนิดของพิพิธภัณฑ์ในวาทกรรมของพิพิธภัณฑ์ศึกษา การแปลคำว่ามิวเซียมเป็น “พิพิธภัณฑ์” นั้นมีข้อจำกัดในเรื่องของการแปลความหมายของพื้นที่การเรียนรู้ดังกล่าว โดยลดทอนไปสู่การเป็นพื้นที่จัดแสดงและเก็บรักษาเพียงเท่านั้น ในขณะที่พิพิธภัณฑ์ศึกษาในโลกตะวันตกมีการอธิบาย ถกเถียง เปลี่ยนแปลง และพัฒนาความหมายของคำว่ามิวเซียมอย่างต่อเนื่อง ประเด็นนี้จะถูกอธิบายในส่วนต่อไปของบทความ

คำว่า คิวเรเตอร์ เป็นคำนามในภาษาละตินที่ภาษาอังกฤษนำมาเป็นคำทับศัพท์อีกทีหนึ่ง คำว่า คิวเรต เป็นคำกริยามีรากศัพท์มาจากภาษาละติน *cūrō* ที่แปลว่า ดูแล เป็นห่วง ทำให้สำเร็จ รักษา (ทางการแพทย์) และ จ่าย (ทางการเงิน) การคิวเรตมักถูกแปลเป็น *cūrā* ที่แปลว่า การดูแล การคำนึงถึงความใส่ใจ ความห่วงใย ความเศร้าใจ ความเจ็บปวด ในขณะเดียวกันก็ใช้เรียกกระบวนการรักษา (ทางการแพทย์) และ ความรัก (ในบทกวี) และเป็นศัพท์ที่มีเพศภาวะเป็นหญิง (Collins Latin Dictionary 1997: 56; Szántó 2007) รากศัพท์ในภาษาอินโด-ยูโรเปียนจาก *cur* แปลว่า “การหมุ่นไปรอบๆ ด้วยความเคลื่อนไหวที่คงที่” ซึ่งมีรากเดียวกันกับคำภาษาบาลีคือ โจโร (สันสกฤต; โจร, เจวร) ที่แปลว่า การขโมย และการลัก (Rendich 2013)

คิวเรเตอร์ปรากฏขึ้นครั้งแรกในสมัยโรมันโบราณประมาณหนึ่งร้อยปีหลังคริสตกาล มีความหมายว่า “ผู้ดูแล” ซึ่งทำหน้าที่ปกครองดูแลและซ่อมบำรุงดูแลรักษาสาธารณูปโภคต่างๆ ของเมืองในอาณาจักรโรมัน หน้าที่นี้ยังรวมไปถึง สุขาภิบาล การคมนาคม และพิทักษ์สันติราษฎร์ ส่วนใหญ่จะเป็นตำแหน่งที่มอบให้กับผู้ดูแลโครงการสาธารณะประโยชน์ขนาดใหญ่ที่ต้องใช้เวลา ตัวอย่างเช่น *curators announce* คือ ผู้ดูแลเสปียงกรังของเมือง เช่น น้ำมัน และข้าวโพด *curators aquarium* คือ ผู้ดูแลการลำเลียงน้ำทั้งในการอุปโภคบริโภค และการเกษตร ในขณะที่ *curators*

regionum คือ ผู้ดูแลเรื่องทั่วไปเกี่ยวข้องกับประชาชนใน 14 เขต ของกรุงโรม ส่วน *curatores rei publicae* เป็นตำแหน่งของผู้ดูแลกิจการทุกอย่างของรัฐในมณฑลอาณานิคมห่างไกลที่ส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในทวีปแอฟริกา (Nowotny 2013: 61; Roberts 2005: 194; Strauss 2007)

ในกฎหมายโรมันคิเวเรเตอร์ยังทำหน้าที่เป็น “ผู้ปกครอง” ของผู้เยาว์หรือผู้วิกลจริต ต่อมาเมื่อยุโรปเข้าสู่ยุคกลางคำว่าคิเวเรเตอร์จึงถูกใช้เรียกนักบวชในคริสต์ศาสนาที่ทำหน้าที่รักษาจิตวิญญาณของผู้ศรัทธา คิเวเรเตอร์เพิ่งมาเกี่ยวพันกับการให้ความรู้กับประชาชนด้วยการจัดนิทรรศการในรูปแบบต่างๆ ในคริสต์ศตวรรษที่ 17 ซึ่งไม่ได้จำกัดเพียงแค่มิวเซียมเท่านั้น เรายังสามารถพบเห็นตำแหน่งคิเวเรเตอร์ในสถาบันที่มีการจัดแสดงอื่นๆ ของโลกตะวันตกในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น สวนสัตว์ และสวนพฤกษศาสตร์ (Fowle 2007; Szántó 2007) อย่างไรก็ตามเราอาจจะพอสรุปอย่างคร่าวๆ เรื่องภาระหน้าที่ของคิเวเรเตอร์ประจำมิวเซียมตามความเข้าใจของมิวเซียมสมัยใหม่ได้โดยแบ่งออกเป็น 4 กิจกรรม อย่างที่ ฮานส์ อูร์ลิช โอบริสท์ (Hans Ulrich Obrist) คิเวเรเตอร์ศิลปะร่วมสมัยชาวสวิสเสนอนั้นก็คือ การอนุรักษ์ การจัดหา (acquiring) การสนับสนุน (contributing) และการจัดแสดง เขามีความเห็นที่พันธกิจแรกของคิเวเรเตอร์คือการอนุรักษ์ศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุที่เป็นสมบัติของชาติและมนุษยชาติ ส่วนพันธกิจที่สองคือการคัดเลือกวัตถุชิ้นใหม่ไว้ในคลังของมิวเซียมเพื่อเพิ่มมูลค่ามรดกทางวัฒนธรรมของชาติ พันธกิจที่สามนั้นก็คือการสร้างความรู้ทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ศิลปะในกรณีนี้ภัณฑารักษ์ทำหน้าที่ใกล้เคียงกับอาจารย์มหาวิทยาลัยเนื่องจากจำเป็นต้องทำการวิจัยและเผยแพร่ความรู้ใหม่ที่เกิดในพิพิธภัณฑ์สู่สาธารณชน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องเผยแพร่ความรู้ไปสู่สาธารณะ นั่นก็คือการจัดนิทรรศการ (2014)

อย่างไรก็ตาม ข้อสังเกตที่สำคัญอย่างหนึ่งคือคำว่าคิเวเรเตอร์นั้นเคยถูกใช้อย่างแพร่หลายในประเทศที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากภาษาอังกฤษเพียงเท่านั้น ในขณะที่ผู้ปฏิบัติกิจกรรมเหล่านั้นในมิวเซียมของ

วัฒนธรรมอื่นๆ อาจจะได้ถูกเรียกว่าคิเวเรเตอร์เสมอไป ตัวอย่างเช่น ในปลายศตวรรษที่ 18 เมื่อพิพิธภัณฑสถานลูฟร์ในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส เริ่มจัดนิทรรศการประจำปีที่ชื่อว่าซาลอง (Salon) ผู้ดูแลติดตั้งผลงานศิลปะนั้นถูกเรียกว่า *décorateurs* หรือนักตกแต่ง (ซึ่งส่วนใหญ่มีหน้าที่แขวนภาพและมักจะเป็นศิลปินในคนเดียวกัน) ปัจจุบันผู้ทำหน้าที่คิเวเรเตอร์ในมิวเซียมทางศิลปะของฝรั่งเศสยังแบ่งชื่อตำแหน่งออกเป็น *conservateur de musée* หรือนักอนุรักษ์ของมิวเซียม และ *commissaire d'exposition* หรือ กรรมการของนิทรรศการ ซึ่งตำแหน่งแรกเน้นหนักไปที่การอนุรักษ์และการวิจัย ในขณะที่ตำแหน่งที่สองรับผิดชอบด้านการจัดแสดง และการเผยแพร่ความรู้ ในประเทศที่ใช้ภาษาเยอรมันก็ยังคงเรียกตำแหน่งภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑสถานว่า *Konservator* หรือนักอนุรักษ์ และนับเอาการจัดการสนับสนุน และการจัดแสดง เป็นภาระหน้าที่หากแต่ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าการอนุรักษ์

ในบริบทของศิลปะร่วมสมัยพบว่า ผู้ใช้ภาษาฝรั่งเศสและเยอรมันใช้คำว่าคิเวเรเตอร์จากทับศัพท์ภาษาอังกฤษในการเรียกผู้ที่ทำงานในอาชีพดังกล่าว ในภาษาฝรั่งเศสมีการนำเอาคำว่า *curateur* ซึ่งแต่เดิมมีความหมายว่าผู้จัดการมรดกมาเรียกคิเวเรเตอร์ ส่วนในภาษาเยอรมันเรียกคิเวเรเตอร์ว่า *Kurator* ซึ่งทับศัพท์มาจากภาษาอังกฤษที่เป็นภาษากลางของโลกศิลปะร่วมสมัย ดูเหมือนว่าเส้นแบ่งระหว่างคำว่าคิเวเรเตอร์และภัณฑารักษ์จะไม่ได้มีแต่ในบริบทของประเทศไทยแต่เพียงที่เดียวเท่านั้น

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งคือคิเวเรเตอร์เป็นตำแหน่งที่มีภาระหน้าที่เกี่ยวข้องกับการดูแลและควบคุมเสมอมา นอกจากนั้นแล้วยังมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับระบบการปกครองอย่างต่อเนื่องไม่ว่ากับจักรวรรดิในสมัยโรมัน ศาสนจักรในยุคกลาง หรือรัฐในยุคสมัยใหม่ คิเวเรเตอร์จึงเป็นกลไกเชิงอำนาจในการควบคุมและปกครอง กลไกดังกล่าวถูกรบรวนจากผู้เล่นใหม่ในโครงสร้างของอำนาจที่ชื่อว่า คิเวเรเตอร์อิสระ ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 20

พิพิธภัณฑ และภัณฑารักษ์

ประวัติศาสตร์พัฒนาการของพิพิธภัณฑในประเทศไทยมักอ้างอิงถึงจุดกำเนิดของมิวเซียมในประเทศไทยไปถึงการสร้างพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑซึ่งเป็นหนึ่งในพระที่นั่งในพระอภิเนาว์นิเวศน์ พระราชมณเฑียรภายในพระบรมมหาราชวังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเป็นสถานที่เก็บเครื่องราชบรรณาการจากต่างประเทศและศิลปวัตถุที่ทรงรวบรวมไว้เมื่อครั้งทรงผนวช อาคารดังกล่าวถือเป็นสถานที่เก็บสะสมและรักษาวัตถุส่วนพระองค์ มิได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม เอกสารในปัจจุบันมักเรียกพระที่นั่งดังกล่าวว่าเป็นพิพิธภัณฑส่วนพระองค์ หรือ “รอยัล มิวเซียม” (Royal Museum) (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 2551; อมรรัตน์ เทพกำปนาท 2554; วิกีพีเดีย สารานุกรมเสรี 2555) เป็นที่น่าสังเกตว่าคำว่า “พิพิธภัณฑ” และ “มิวเซียม” น่าจะเข้ามามีความเกี่ยวข้องกันในช่วงเวลาดังกล่าว อย่างไรก็ตามผู้เขียนเห็นว่าจากมิติของศัพทมูลวิทยาแล้ว คำว่าพิพิธภัณฑจึงไม่ได้แสดงถึงความหมายและอธิบายถึงมิวเซียมเสียทีเดียว

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายคำว่า พิพิธ เป็นคำวิเศษณ์ แปลว่า “ต่างๆ กัน” ส่วนคำว่า ภัณฑ- หรือ ภัณฑ์ ซึ่งเป็นคำที่ใช้ร่วมกันระหว่างคำว่า พิพิธภัณฑ และภัณฑารักษ์ ว่าเป็นคำนาม หมายถึง สิ่งของ หรือเครื่องใช้ เมื่อนำไปรวมกันเป็น พิพิธภัณฑ มีความหมายว่า “สถานที่เก็บรวบรวม และแสดงสิ่งต่างๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรม หรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมายให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ” (ราชบัณฑิตยสถาน 2546: 789) อย่างไรก็ตาม พจนานุกรม บาลี-ไทย-อังกฤษ เล่มอื่นๆ ซึ่งเขียนขึ้นด้วยจุดประสงค์เพื่อใช้อธิบายและอ้างอิงคำบาลี-สันสกฤตตามพระธรรมบท และข้อเขียนทางศาสนาดั้งเดิม อธิบายว่า ภัณฑ- หรือ ภัณฑ์ มาจากคำบาลีคือ *ภณฺฑ* (สันสกฤต; *ภานฺฑ*) นอกจากจะแปลว่าเครื่องใช้แล้ว ยังหมายถึงสินค้า ของมีค่า วัตถุที่ต้องห่อ หรือทรัพย์สมบัติ ในบางบริบทยังอาจหมายถึง วัตถุ

เพียงเท่านั้น (สมาคมศุนย์ค้นคว้าทางพุทธศาสนา 2532: 2581; พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ 2513: 569) ดังนั้นถ้าแปลความคำว่า พิพิธภัณฑ์แล้วจะแปลได้เพียงว่า “สิ่งของมีค่าต่างๆ กัน” เพียงเท่านั้น ไม่ได้มีความหมายเกี่ยวข้องกับสถานที่และกิจกรรมแต่อย่างใด ผู้เขียนยังเห็นว่า พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ นั้นมีการดำเนินการและความหมายที่ใกล้เคียงกับสถานที่เก็บรักษาของสะสมส่วนบุคคล (personal collection) มากกว่า และสันนิษฐานว่าคำว่าพิพิธภัณฑ์น่าจะเกิดจากความตั้งใจที่จะใช้เป็นชื่อของอาคาร แต่ก็ถูกตัดและแยกออกจากบริบทดังกล่าวเพื่อใช้เรียกหน่วยงานที่ดูแลสิ่งของมีค่าที่เป็นของสะสมต่างๆ ในภายหลัง พร้อมทั้งใส่คำว่า สถานที่เข้าไปที่ท้ายคำเพื่อขยายความเป็นสถานที่ (จิรา จงกล 2517: 27)

มิวเซียมแห่งแรกในประเทศไทยตามนิยามสากลนั้นเกิดขึ้น พ.ศ. 2417 (จ.ศ. 1236) ณ หอคองคอเดีย (ศาลาสหทัยสมาคม) ในพระบรมมหาราชวัง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสถานที่เก็บรวบรวม โบราณวัตถุ สิ่งของมีค่า อนุกรมทางวิทยาศาสตร์ ตัวอย่างพืช สัตว์ และหินแร่ต่างๆ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) ชาวอังกฤษจัดแสดงตามหลักสากล และจัดทำทะเบียน วัตถุต่างๆ ทั้งภาษาไทยและอังกฤษ (ชิน อยู่ดี 2517: 5) มิวเซียมดังกล่าวเปิดให้เข้าชมเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2417 ซึ่งปัจจุบันถือว่าเป็นวันดังกล่าวเป็นวันพิพิธภัณฑ์ไทย

ในโอกาสครบรอบหนึ่งร้อยปีการจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเมื่อ พ.ศ. 2517 กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือรวบรวมบทความที่เกี่ยวข้องกับพิพิธภัณฑ์ศึกษาชื่อว่า *กิจการพิพิธภัณฑสถาน* ในหนังสือเล่มดังกล่าว มีบทความของศาสตราจารย์ ชิน อยู่ดี นักวิชาการโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่ชื่อว่า “ผู้ทำงานพิพิธภัณฑสถาน ระหว่าง พ.ศ. 2428-2445” ซึ่งเป็นการรวบรวมเอาเอกสาร 2 เล่ม จากกองโบราณคดีที่เป็นบันทึกความจำของผู้ทำงานในมิวเซียมในช่วงเวลาดังกล่าว แม้ว่าเอกสารทั้งสองเป็นเพียงบันทึกบัญชีอัตราเงินเดือนและเงินแจก แต่ก็สามารถเป็น

หลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงโครงสร้างองค์กร และภาระหน้าที่ของมิวเซียม ในยุคบุกเบิกได้เป็นอย่างดี ศาสตราจารย์ ชิน สันนิษฐานว่ามิวเซียม ในครั้งแรกตั้งอยู่ในการดูแลของกรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ “กูเรเตอร์” (curator) คนแรกของประเทศไทยและมิวเซียม คือ สิบเอกทัด (ทัด ศิริสัมพันธ์) แห่งกรมทหารช่างมหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งได้รับการ แต่งตั้งเมื่อ พ.ศ. 2424 (2517: 5-6) จึงสันนิษฐานได้ว่าตำแหน่งกูเรเตอร์ ในมิวเซียมแห่งแรกของประเทศไทยน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากโครงสร้าง การบริหารงานของมิวเซียมแบบอังกฤษที่อาลาบาสเตอร์นำมาปรับใช้ แม้ว่า พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จะทรงเสด็จชมมิวเซียมเป็น ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2413 ที่เมืองเบตาเวีย เกาะชวา ของอาณานิคมดัตช์ อีสต์อินดีส์ ซึ่งปัจจุบันคือเมืองจาการ์ตาในประเทศอินโดนีเซีย

เอกสารที่ศาสตราจารย์ชินค้นพบฉบับแรกเป็นสมุดปกหนังที่บันทึก ระหว่างปี พ.ศ. 2428 ถึง พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นช่วงเวลาคาบเกี่ยวระหว่างที่ มิวเซียมได้รับการยกฐานะเป็นกรมพิพิธภัณฑ์ในปี พ.ศ. 2431 บันทึก ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า กรมพิพิธภัณฑ์แบ่งภาระงานของพิพิธภัณฑ์ออกเป็น 3 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ งานธุรการ งานด้านวิชาการ และงานช่าง (ชิน อยู่ดี 2517: 5) ในที่นี้แม้เราจะไม่ทราบแน่ชัดว่าภาระหน้าที่ของ “กูเรเตอร์” คือ อะไร แต่ก็สันนิษฐานได้จากโครงสร้างขององค์กรว่าภาระงานของกูเรเตอร์ นั้นเกี่ยวข้องกับงานวิชาการและการดูแลวัตถุของสะสม

เอกสารเล่มที่ 2 เป็นบัญชีเงินเดือนและเงินแจกของพนักงาน ใน ระหว่างปี พ.ศ. 2440 ถึง พ.ศ. 2445 ที่หน่วยงานพิพิธภัณฑ์ย้ายมาอยู่กอง บัญชี กรมกลาง กระทรวงธรรมการ โดยมีพระยามดงสุลภฤตย ปลัดบัญชี เป็นเจ้าหน้าที่ (ชิน อยู่ดี 2517: 21; จิรา จงกล 2517: 28) เอกสาร ดังกล่าวแบ่งภาระงานพิพิธภัณฑ์ออกเป็น 4 ส่วนคือ “1. งานจัดแสดงของ ให้ประชาชนชม 2. งานเก็บหาตัวอย่างพืชและสัตว์ และสัตว์ป่า 3. งาน นำชมและให้ความรู้แก่ประชาชน 4. งานธุรการ” (ชิน อยู่ดี 2517: 21) เป็น ที่สังเกตว่างานเก็บตัวอย่างพืชและสัตว์นั้นได้กลายเป็นภาระงานสำคัญของ

พิพิธภัณฑณ์ในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งพิพิธภัณฑณ์ยังคงทำหน้าที่เป็นพิพิธภัณฑณ์ทั่วไปที่เก็บสะสมวัตถุมีค่าและจัดแสดงองค์ความรู้ต่างๆ แก่สังคม ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ โครงสร้างขององค์กรที่ไม่มีตำแหน่ง กูเรเตอร์อีกต่อไป หากแต่แบ่งออกเป็น “ตำแหน่งผู้แนะนำทางวิชา” ซึ่งมี ร้อยโทสแตนเลย์ เอส. ฟลาวเวอร์ (Lieutenant Stanley S. Flower) เป็นผู้ดำรงตำแหน่ง มีภาระหน้าที่ “ภัณฑารักษ์ นำชม ให้คำอธิบาย และเป็น ผู้ทำแคตตาล็อก”* (ชิน อยู่ดี 2517: 26) และตำแหน่ง “ผู้เก็บหาสิ่งของ ผู้ทำสัตว์และขอมสัตว์” ซึ่งมีนายผูก และนายเฟื่อง เป็นผู้รับผิดชอบตามลำดับ

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าพัฒนาการของมิวเซียมแห่งแรกในประเทศไทยนั้นได้พัฒนามาจากมิวเซียมทั่วไปใน 2 ลักษณะคือพิพิธภัณฑณ์ธรรมชาติวิทยาและพิพิธภัณฑณ์ทางโบราณคดีศิลปวัฒนธรรม ซึ่งแยกตามความแตกต่างของสิ่งของที่เก็บสะสมไว้ ขณะเดียวกันการทำงานของพิพิธภัณฑณ์ ยังคงพึ่งพิงกับผู้เชี่ยวชาญชาวตะวันตกเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในภาระหน้าที่ การนำชมและทำทะเบียนวัตถุของสะสม จนทำให้ผู้ทำหน้าที่กูเรเตอร์ ลดความสำคัญลงไปตามลำดับ และถูกแทนที่ด้วยตำแหน่งผู้เก็บหาสิ่งของ ผู้ทำสัตว์และขอมสัตว์ ในขณะที่ตำแหน่งกูเรเตอร์จมหายไป ตำแหน่งผู้เก็บหาสิ่งของที่เข้ามาแทนที่ได้กลายเป็นรากฐานของคำว่าภัณฑารักษ์ ในเวลาต่อมา

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญเกิดขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ได้พระราชทานหมู่พระที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคลทั้งหมดให้จัดเป็นพิพิธภัณฑณ์สถาน และโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และศาสตราจารย์ ยอร์ช เซเดส์ “ดำเนินการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพิพิธภัณฑณ์สถานใหม่ โดยเปลี่ยนจากพิพิธภัณฑณ์สถานประเภททั่วไป ให้เป็นพิพิธภัณฑณ์สถานที่รวบรวม สงวนรักษาศิลปวัตถุโบราณวัตถุอันเป็นมรดกของชาติ” (จิรา จงกล 2517: 28)

* สันนิษฐานว่าคำว่าภัณฑารักษ์ในบทความดังกล่าวเป็นศาสตราจารย์ชินเขียนขึ้นเพื่ออธิบายหน้าที่ของร้อยโทฟลาวเวอร์อีกทีหนึ่ง แต่ไม่ใช่คำในบันทึกแต่อย่างใด

จัดตั้งเป็น ‘พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร’ ขึ้น โดยในพระราชบัญญัติจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร วันที่ 5 มีนาคม พ.ศ. 2469 มีการระบุไว้ในหมวด 2 ว่าด้วยการบริหารพิพิธภัณฑสถานว่า “มาตรา 6 พนักงานรักษาพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนครนั้น ให้มีตำแหน่งเป็นภัณฑารักษ์ผู้จัดการ เป็นหัวหน้าคนหนึ่ง และมีข้าราชการตำแหน่งรองลงไปตามสมควร” (สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 2553: 37) เหตุการณ์ดังกล่าวถือเป็นครั้งแรกที่คำว่าภัณฑารักษ์ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้ควบคู่กับคำว่าพิพิธภัณฑสถาน และถูกใช้ควบคู่กับคำว่า “ผู้จัดการ” ซึ่งเรายังเห็นภาระหน้าที่ในการทำงานบริหารพิพิธภัณฑสถานในตำแหน่งภัณฑารักษ์ของกรมศิลปากรจนถึงปัจจุบัน ภัณฑารักษ์คนแรกมีศักดิ์เป็นหลวง ตำแหน่งหลวงพิพิธภัณฑทักษ์

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายความหมายของคำว่า ภัณฑารักษ์ว่า “ผู้ดูแลรักษาสสิ่งของ โดยมากได้แก่จำพวกโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุในพิพิธภัณฑสถาน เป็นต้น” (ราชบัณฑิตยสถาน 2546: 819-820) คำว่า อารักษ์ นั้นถูกอธิบายว่าเป็น “การป้องกัน ความคุ้มครอง ความดูแล” ตัวอย่างเช่น “เทวดาผู้พิทักษ์รักษา” (ราชบัณฑิตยสถาน 2546: 1368) ส่วน คำว่า อารักษ์ มาจากรากศัพท์คำบาลีคือ *อารกฺข* (สันสกฤต; *อารกฺษ*) มีความหมายว่า การอารักขา การดูแล การป้องกัน การเอาใจใส่ การระมัดระวัง และมีรากศัพท์คำเดียวกับ *รกฺษ* หรือ *รกฺษติ* (สันสกฤต; *รกฺษ*) ที่แปลว่ารักษา ซึ่งมีรากเดียวกันกับคำว่า *alexo* ที่แปลว่ารักษา ป้องกัน ในภาษากรีกโบราณ และ *arceō* ที่แปลว่า ปิด เก็บออกไป หรือป้องกันในภาษาละติน (สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพุทธศาสนา 2532: 2902; พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ 2513: 640) อย่างไรก็ตาม *arceō* ไม่ได้มีความหมายพ้องกับ คำว่า *cūrā* ที่เป็นรากศัพท์ของคิวเรเตอร์เสียทีเดียว ในเมื่อ *arceō* มีความสำคัญกับการเก็บเอาไว้มากกว่าการดูแล อารักษ์จึงมีความหมายไปในเชิงการระวังและป้องกัน ลักษณะเดียวกับตำแหน่งผู้เก็บหาสิ่งของในมิวเซียมที่มีมาก่อน อย่างไรก็ตามการกล่าวถึงภัณฑารักษ์นั้นคือผู้รักษาสิ่งของต่างๆ ตามความหมายจากรากศัพท์เพียงเท่ากันก็ไม่จริงเสมอไป

พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา คู่มือการศึกษาด้านพิพิธภัณฑ์ที่ถูกยึดเป็นแม่แบบมาจนถึงปัจจุบันคือที่เขียนโดย จิรา จงกล ภัณฑารักษ์ นักวิชาการด้านพิพิธภัณฑ์ และหัวหน้ากองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติคนแรก เมื่อหน่วยงานพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้รับการยกระดับมาเป็นกองในปี พ.ศ. 2518 จิราได้จัดการทำงานของภัณฑารักษ์ไว้ในฝ่ายวิชาการของพิพิธภัณฑ์ เธอเขียนว่า

“ตำแหน่งภัณฑารักษ์ หรือ Curator มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลรักษาวัตถุในพิพิธภัณฑ์ ศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของวัตถุที่รวบรวมไว้ คุณวุฒิของเจ้าหน้าที่วิชาการ ทั้งภัณฑารักษ์และผู้ช่วยภัณฑารักษ์ จะต้องมีความรู้ในสาขาวิชาหนึ่งวิชาใดในสาขาวิชาของพิพิธภัณฑ์สถาน จะต้องเป็นผู้ถนัดหรือชำนาญในเรื่องหนึ่งเรื่องใดเป็นพิเศษเช่น ในพิพิธภัณฑ์สถานธรรมชาติวิทยา ภัณฑารักษ์ต้องมีวุฒิทางวิทยาศาสตร์ มีความรู้ความชำนาญในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น อาจเป็นนักธรณีวิทยา นักพฤกษศาสตร์ นักสัตวศาสตร์ ฯลฯ เจ้าหน้าที่วิชาการฝ่ายงานภัณฑารักษ์ จะต้องทำงานศึกษาค้นคว้าวิจัยในสาขาที่ตนเองสังกัด จะต้องมีความรู้ทั่วไปในวิชาการพิพิธภัณฑ์ เข้าใจในเรื่องหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถาน การรักษาความปลอดภัยการดูแลสงวนรักษาวัตถุ การจัดแสดง และการให้บริการอื่นๆ และเจ้าหน้าที่วิชาการจะต้องทำงานร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ฝ่ายอื่นๆ ของพิพิธภัณฑ์สถาน เช่น งานทะเบียนคลัง ค้นคว้า การจัดแสดง การบริการการศึกษา การซ่อมรักษาวัตถุ” (จิรา จงกล 2520: 93)

นอกจากนั้นแล้วจิรายังกล่าวอีกว่า พัฒนาการของพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวมีการแบ่งแยกภาระหน้าที่ต่างๆ ไปจากภัณฑารักษ์ ทำให้ไม่จำเป็นจะต้องทำหน้าที่อนุรักษ์โบราณวัตถุ จัดแสดงให้ความรู้วิชาการ และดูแลรักษาความปลอดภัย ภัณฑารักษ์จึงมีหน้าที่

วิจัย เป็นผู้เชี่ยวชาญเทียบเท่ากับศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย (จิรา จงกล 2520: 93)

คู่มือ การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ซึ่งเป็นคู่มือของภัณฑารักษ์ที่เป็นข้าราชการหรือเจ้าหน้าที่รัฐในปัจจุบันแบ่งการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ภัณฑารักษ์ออกเป็น 4 ประเภท คือบริหาร อำนวยการ วิชาการ และทั่วไป โดยในสายงานวิชาการยังแบ่งออกเป็น 4 ชั้น ได้แก่ ระดับปฏิบัติการ ชำนาญการ ชำนาญการพิเศษ และระดับเชี่ยวชาญ โดยหน้าที่รับผิดชอบของภัณฑารักษ์ประเภทวิชาการนั้น ประกอบไปด้วยการสำรวจ การจัดหา การวิจัย และการจัดแสดง ใกล้เคียงกับหน้าที่ของคิวเรเตอร์ตามมาตรฐานสากลที่สุด (สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ 2553: 38-44) อย่างไรก็ตามในระยะเวลาที่สามสิบปีที่ผ่านมา มีการตื่นตัวในการจัดทำมิวเซียมในภาคประชาชนจากทั้งองค์กรเอกชน องค์กรอิสระ และภาคบุคคล ที่กระตุ้นให้เกิดมิวเซียมน้อยใหญ่ที่บริหารงานเองอย่างเป็นอิสระจากภาครัฐ ซึ่งมีความต้องการคิวเรเตอร์หรือภัณฑารักษ์ที่มีความเชี่ยวชาญในการทำงานแตกต่างกันออกไป ในขณะที่เดียวกันอาชีพคิวเรเตอร์ก็ได้เข้ามามีบทบาทในศิลปะร่วมสมัยมากขึ้นเรื่อยๆ จนเกิดเป็นคำถามว่าการทำงานของคิวเรเตอร์ในมิวเซียมหรือหอศิลปะร่วมสมัยแตกต่างจากภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑ์อย่างไร และอะไรคือกิจกรรมการคิวเรตในโลกตะวันตกที่แตกต่างจากการทำงานของภัณฑารักษ์ในพิพิธภัณฑ์ ผู้เขียนเห็นว่าจำเป็นจะต้องแยกให้ออกระหว่างกิจกรรมของภัณฑารักษ์ที่ให้ความสำคัญกับการเก็บรักษาวัตถุสิ่งของ รวมถึงทำวิจัยและนิทรรศการจากสิ่งของที่พิพิธภัณฑ์สะสม กับกิจกรรมการคิวเรตที่เกิดจากการคัดสรรสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มาประกอบเข้าด้วยกันทำให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ ความแตกต่างดังกล่าวสามารถอธิบายได้จากการวิเคราะห์บทบาทของคิวเรเตอร์ในพัฒนาการของศิลปะร่วมสมัย และการพยายามตีความภาระหน้าที่ของคิวเรเตอร์เสียใหม่โดยคิวเรเตอร์ศิลปะร่วมสมัย

ศิลปะร่วมสมัย และคิวเรเตอร์อิสระ

ปัจจุบันคำว่าคิวเรเตอร์ถูกใช้อย่างแพร่หลายมากขึ้นทุกทีในบริบทของสังคมตะวันตก แต่คำดังกล่าวกลับอธิบายมิติของภาระหน้าที่ของอาชีพคิวเรเตอร์เพียงแค่ว่าเลือกสิ่งหนึ่งเพียงเท่านั้น นั่นก็คือความสามารถในการเลือกสรรและจัดวางสิ่งของอย่างเป็นที่เป็นทาง ทั้งในกรณีของการจัดการข้อมูลดิจิทัลในแท็บเล็ต (คลีลีเฮอร์) หรือการจัดวางสินค้าที่หน้าต่างของร้านค้า (เอลดรีด์จย) ขอบข่ายหน้าที่การทำงานที่มากกว่านั้นกลับถูกละทิ้งไปด้วยการลดทอนความหมายของกระบวนการปฏิบัติให้เหลือเพียงการกระทำเดียว คำว่าคิวเรเตอร์ใช้มากขึ้นทุกทีแทนคำว่า “เลือก” (Select) ทั้งที่แท้จริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าการเลือกหรือการคัดสรรเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการคิวเรต ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ประกอบไปด้วย “การคัดสรรวัตถุ ความคิด หรือความรู้ต่างๆ มาประกอบขึ้นใหม่ และจัดแสดง” (Obirst 2014; Hoffmann 2014) โอบริสท์ กล่าวถึงปรากฏการณ์นี้ไว้ว่า

“มันได้บันทึกการเคลื่อนย้ายของความเข้าใจจากบุคคล (คิวเรเตอร์, ภัณฑารักษ์) ไปสู่กิจกรรมการลงทุนที่มีความเสี่ยง [Enterprise] (การคิวเรต) ซึ่งถูกเข้าใจว่าเป็นกิจกรรมที่มีความเป็นเอกเทศ การคิวเรตยังมีความเกี่ยวข้องกับความคิดสร้างสรรค์ส่วนบุคคลซึ่งเป็นค่านิยมทางสังคมที่ร่วมสมัยกันที่ว่าบุคคลสามารถล่องลอยอิสระไปในโลกและตัดสินใจเลือกอย่างมีสุนทรีย์ว่าจะไปที่ไหน กินอะไร สวมใส่อะไร และทำอะไร” (Obirst 2014)

ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่าในปัจจุบันกิจกรรมที่ถูกเรียกว่าการคิวเรตนั้นถูกผูกติดเข้ากับสถานะของมนุษย์ในโลกเสรีนิยมใหม่ด้วยอำนาจของตลาดเสรีเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นสถานะของสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม (Post-industrial Society) ซึ่งเกิดขึ้นที่สหรัฐอเมริกาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950

เมื่อพัฒนาการของอุตสาหกรรมทำให้ความสามารถในการผลิตโภคภัณฑ์เพิ่มขึ้นเกินความต้องการของผู้บริโภค และเปลี่ยนสังคมของความขาดแคลนเป็นสังคมแห่งความมั่งคั่ง (Hantelmann 2012: 44) เทคโนโลยีทำให้การสร้างสรรค์เป็นไปอย่างง่ายดายและแพร่หลายมากยิ่งขึ้น การคัดเลือกกลับเป็นสิ่งที่ทวีความยุ่งยากเพราะตัวเลือกในตลาดได้เพิ่มขึ้นอย่างมากภายในขณะเดียวกันไม่มีผู้ใดทราบได้ว่าสิ่งที่ตนเลือกแล้วนั้นมีคุณค่าอย่างแท้จริง การคัดสรรได้รับการยกระดับให้มีคุณค่าเทียบเท่ากับการสร้างสรรค์เป็นอย่างน้อย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจนคือ สถานะของคิวเรเตอร์ในแวดวงของศิลปะร่วมสมัยที่ได้รับความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ จนเกือบเทียบเท่ากับสถานะของศิลปินในยุคสมัยใหม่ เนื่องจากถือว่าการผลิตหรือการสร้างสรรค์เป็นทักษะที่สำคัญไม่แพ้กัน

อนึ่ง เหตุผลของการเปลี่ยนแปลงของมิวเซียมเกิดขึ้นเพื่อรองรับผลงานศิลปะตั้งแต่ยุคปลายสมัยใหม่เป็นต้นมาที่มีลักษณะของผลงานเชิงความคิด (conceptual) จับต้องไม่ได้ พบเห็นได้ทั่วไป หรือผลิตซ้ำได้อย่างง่ายดาย ซึ่งต่างก็เป็นลักษณะทั่วไปของโภคภัณฑ์ในสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม รูปแบบดังกล่าวส่งผลให้มีความจำเป็นจะต้องได้รับการจัดการกับการอนุรักษ์ การสะสม กระบวนการวิจัย และการจัดแสดงในรูปแบบใหม่ จึงไม่แปลกที่การวิจัยถูกจัดขึ้นในรูปแบบของกิจกรรมเสวนาโต๊ะกลมหรืออบรมเชิงปฏิบัติการ ในขณะที่การจัดแสดงก็ถูกผลักดันออกจากพื้นที่ของมิวเซียมไปสู่พื้นที่สาธารณะ อาชีพคิวเรเตอร์ได้ขยายขอบเขตและเปลี่ยนแปลงความหมายอีกครั้งหนึ่งเพราะความเปลี่ยนแปลงของศิลปะ เหมือนกับที่คิวเรเตอร์เองก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงศิลปะในเวลาเดียวกันด้วย

การเปลี่ยนแปลงของศิลปะร่วมสมัย ไม่เพียงจะส่งผลให้มิวเซียมหรือหอศิลป์ต้องปรับตัวเท่านั้น แต่ยังส่งผลทำให้เกิดอาชีพคิวเรเตอร์อิสระ (independent curator) โดยทำหน้าที่อิสระจากสถาบัน คิวเรเตอร์อิสระเสริมให้กิจกรรมการคิวเรตขยายสู่บริบทอื่นๆ นอกเหนือจากสถาบันศิลปะและมิวเซียม โดยเริ่มขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1970 เมื่อ ฮาราลด์ เอสซีมานน์ (Harald Szeemann) คิวเรเตอร์ชาวสวิส ลาออกจากตำแหน่งคิวเรเตอร์

ที่มิวเซียมศิลปะ the Kunsthalle ที่เมืองเบิร์น ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และออกมาทำงานอิสระอย่างเต็มตัว การแยกตัวจากสถาบันทางวัฒนธรรม ไม่ใช่ปัจจัยหลักเพียงหนึ่งเดียวตามมุมมองของโบราณคดีเชิงปรัชญาที่ส่งผลให้การทำงานของภัณฑารักษ์เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เอสซีมานน์ยอมรับว่าการทำงานของภัณฑารักษ์ประกอบไปด้วยหน้าที่หลายประการในบุคคลเดียว ไม่ว่าจะเป็น ผู้จัดการ นักบัญชี บรรณารักษ์ หรือ นักการทูต (Strauss 2007) ในขณะเดียวกัน สิธส์ ลีคิจัลม์บ์ (Seth Siegelau) คิวเรเตอร์ และ นักคำศิลปะในยุคเดียวกัน ก็กล่าวถึงหน้าที่ของภัณฑารักษ์ว่า

“แต่ก่อนนั้นภัณฑารักษ์คือใครบางคนที่ค้นหาและให้การตอบแทนแก่อัจฉริยะทางศิลปะ เขา[หรือเธอ]อาจจะเป็นนักเขียนที่เก่งกาจ นักทำลูนีจิตร หรือ ผู้สร้างดัชนีของสะสม ความรับผิดชอบของพวกเขาคือการเลือก “ศิลปินที่ดีที่สุด” และเป็นเสียงของเทพเจ้า หรือของ “คุณภาพ” และคุณค่าของศิลปะที่ถูกต้อง พวกเขา มีอิทธิพลอย่างแน่นอน แต่ไม่เคยถูกกล่าวถึงเนื่องจากพวกเขาทำงานภายใต้การกำกับดูแลของสถาบัน” (Obirst 2008)

คำอธิบายของสิธส์ ลีคิจัลม์บ์ทำให้เห็นว่าอำนาจในการกำกับและดูแลศิลปะนั้นมีอยู่แล้วในอาชีพคิวเรเตอร์ หากแต่ว่าการออกมาทำงานอิสระของคิวเรเตอร์อย่างเอสซีมานน์ทำให้เห็นอำนาจของคิวเรเตอร์มากขึ้น อย่างไรก็ตามนิทรรศการ “Live in Your Head: When Attitudes Become Form” ซึ่งเอสซีมานน์คิวเรตที่ the Kunsthalle ก่อนลาออกจากมิวเซียมนั้นก็แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่เพิ่มขึ้นของคิวเรเตอร์เป็นอย่างดี เนื่องจากแม้ว่านิทรรศการดังกล่าวมีศิลปินอย่าง คาร์ล อังเดร (Carl Andre) และ โจเซฟ บอยส์ (Joseph Beuys) ร่วมแสดง แต่เนื้อหาของนิทรรศการนั้นเกิดจากการค้นคว้าและการวิจัยของเอสซีมานน์ ซึ่งเขาสามารถสร้างเนื้อหาของนิทรรศการที่แตกต่างจากการพยายามจัดนิทรรศการตามลัทธิทางศิลปะหรือความต้องการของศิลปินเพียงอย่างเดียวเช่นในอดีต นิทรรศการ

ศิลปะได้กลายเป็นเครื่องมือของคิวเรเตอร์ในการแสดงทัศนคติ ความคิดเห็น และข้อโต้แย้งของคิวเรเตอร์โดยสมบูรณ์ ในเชิงทฤษฎีแล้วนิทรรศการศิลปะจึงเปลี่ยนจากเครื่องมือให้การศึกษาของรัฐเป็นสื่อที่ปัจเจกใช้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ เช่นเดียวกับการเขียนหนังสือหรือสร้างงานศิลปะ (Hantelmann 2012: 46)

แต่ในเชิงปฏิบัติแล้วอาชีพคิวเรเตอร์อิสระนั้นมิพัฒนาการมาควบคู่กับเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่อย่างแยกกันไม่ออก ในเมื่ออิสระภาพในการแข่งขันของตลาดเสรีทำให้มิวเซียมในฐานะผู้บริโภครักษาสามารถที่จะเลือกกว่าจ้างคิวเรเตอร์อิสระที่เหมาะสมกับโครงการนิทรรศการในแผนงานประจำปี โดยคิวเรเตอร์อิสระก็ตอบสนองความต้องการของสถาบันด้วย ความรู้ ผลงานศิลปะ เครือข่ายศิลปิน นักวิชาการ นักเคลื่อนไหว และนักสะสม ที่สนใจประเด็นเดียวกับที่มิวเซียมสนใจ ซึ่งทั้งประหยัดกำลังทรัพย์และเวลามากกว่าการมอบหมายหน้าที่ให้คิวเรเตอร์ประจำมิวเซียมของตนเองเริ่มต้นวิจัยประเด็นดังกล่าวจากศูนย์ ความต้องการคิวเรเตอร์ประจำมิวเซียมศิลปะร่วมสมัยจึงน้อยลงไปทุกที ในขณะที่เดียวกันเราก็เห็นคิวเรเตอร์อิสระที่ประสบความสำเร็จในอาชีพยินดีจะรับตำแหน่งบริหารในสถาบันศิลปะมากขึ้น เพื่อที่จะทำหน้าที่ว่าจ้างคิวเรเตอร์อิสระอื่นๆ เข้ามาทำโครงการหรือนิทรรศการให้กับสถาบันที่ตนกำลังบริหาร ดังนั้นอาชีพคิวเรเตอร์อิสระจึงยังแอบอิงอยู่กับการเปลี่ยนแปลงไปของเศรษฐกิจและการเมืองอยู่เสมอ

บทสรุป

เอสซีมานันเคยเขียนจดหมายเปิดผนึกฉบับหนึ่งในฐานะคำแนะนำมอบแด่คิวเรเตอร์รุ่นใหม่ ซึ่งแม้ว่าเขาอาจจะเรียกตัวเองว่า *Ausstellungsmacher* ในภาษาเยอรมันที่แปลว่า ผู้จัดนิทรรศการ (exhibition maker) เสียมากกว่า เขาตีความว่า “อย่างไรก็ตาม คำว่า คิวเรเตอร์นั้นได้บรรจุไปด้วยแนวคิดของการดูแลเอาใจใส่ (care)” (Fowle 2007) ซึ่งมาจาก *cūrā* ในภาษาละตินดังที่ได้กล่าวไปแล้ว เคท โฟวเล (Kate Fowle) คิวเรเตอร์อิสระและหัวหน้าหลักสูตรปริญญาโทด้าน

ปฏิบัติการเชิงคิวเรต (curatorial practice) ของ California College of the Arts ในสหรัฐอเมริกา ตั้งข้อสังเกตจากทัศนะของเอสซีมานันว่า

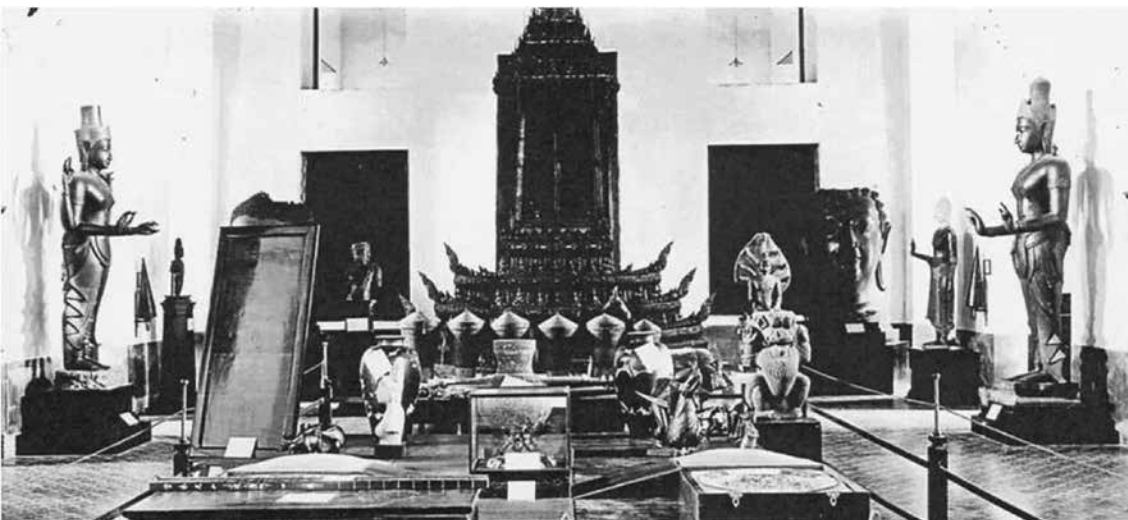
“ความเปลี่ยนแปลงของ[มิวเซียมที่ทำให้]คิวเรเตอร์ต้องทำหน้าที่วิจัย จัดหา บันทึกลง และจัดแสดงศิลปะทำให้คิวเรเตอร์กลายเป็นผู้เผยแพร่รสนิยมและความรู้เพื่อ ‘ประโยชน์’ ของสังคม ความเปลี่ยนแปลงนี้มีเหตุผลในตัวเอง และความเปลี่ยนแปลงนี้ก็เป็นโอกาสที่บังคับให้[คิวเรเตอร์]ขัดเกลาตนเอง มันเป็นการแลกเปลี่ยนที่มีความเอื้อเพื่อ ในกรณีนี้การดูแลเอาใจใส่จึงมีคุณค่าที่เอื้อประโยชน์[กับตัวคิวเรเตอร์ด้วย] ไม่ได้เป็นเพียงการแสดงบทบาทของความปรารถนาและความเป็นห่วงเป็นใยอันน่าสงสัย หน้าที่ของเขาและเธอนั้นขยายไปไกลกว่า ‘การควบคุมดูแล’ ไปครอบคลุมสิ่งที่ไม่ใช่ศิลปะ] พูโกต์ เรียกว่า ‘การพัฒนาตนเอง’” (Fowle 2007)

“การพัฒนาตนเอง” (The cultivation of the self) ที่โฟว์เลกล่าวถึงนั้นคือแนวคิดของพูโกต์ที่หยิบเอาประเด็นของการดูแลและความใส่ใจจากวัฒนธรรมกรีกโรมันมาปรับและสร้างเป็นทฤษฎีอีกครั้ง ในชื่อว่า “การดูแลของตัวเอง” (The care of the self) ซึ่งแปลมาจากคำว่า *cura sui* ในภาษาโรมันที่สามารถค้นไปถึงรากของคำดังกล่าวในภาษากรีกคือ *épiméleia heautou* ซึ่งเคยเป็นหนึ่งในประเด็นหลักของการถกเถียงทางปรัชญาตั้งแต่ยุคเฮลเลนิสติก โดยเห็นได้จากในบันทึกของนักปรัชญาอย่างเพลโต ซีเซโร มาร์คัส-ออเรลิอุส อีพิเตตัส และนักปรัชญาอื่นๆ ในลัทธินิโสตอิก โฟว์เลซึ่งเชื่อว่าหลักการในการฝึกฝนเชิงปรัชญา (philosophical practice) คือการรู้ตัวเอง (*gnōthi seauton*) โฟว์เลกล่าวว่า กิจกรรมของคิวเรเตอร์นั้นเปิดโอกาสให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สำคัญระหว่างปัจเจกกับสังคม เธอยังชี้ให้เห็นความเชื่อมต่อของการคิวเรตกับรากฐานเชิงศัพทมูลวิทยาที่เปลี่ยนความหมายของคิวเรเตอร์จากการดูแลวัตถุไปเป็นการพัฒนาตนเองในเชิงนามธรรมทำให้การคิวเรตรุ่มรวยขึ้นเนื่องจากเปิดโอกาสให้นำทักษะดังกล่าว

ไปปรับใช้กับองค์ความรู้ต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกมิวเซียมมากขึ้น และ
ยังเปิดออกให้เห็นถึงมิติของการคิวเรตในชีวิตประจำวัน การดูแลเอาใจใส่
ที่พิถีพิถันและเอสซีமானนั้นหมายถึงคือ การดูแลเอาใจใส่ปฏิบัติการของตนเอง
โดยเห็นถึงพัฒนาการของสังคม

กล่าวโดยสรุปแล้ว การชูดค้นทางโบราณคดีเชิงปรัชญาแสดงให้เห็น
ว่าคำว่าพิพิธภัณฑสถานและภัณฑารักษ์มีวงศาวิทยาที่แบ่งแยกออกมาจากคำว่า
มิวเซียมและคิวเรเตอร์ และมีการเปลี่ยนแปลงของความหมายอย่างต่อเนื่อง
ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามจะเป็นได้ว่าภัณฑารักษ์นั้นยังคง
เป็นศัพท์ที่มีความคลุมเคลือทั้งยังมีพัฒนาการทั้งความหมายที่แบ่งแยกและ
เฉพาะเจาะจงไปคนละทางกับคำว่าคิวเรเตอร์ในสังคมตะวันตกปัจจุบัน คือ
มีความหมายในทาง “ผู้รักษาสิ่งของ” ต่างจากคิวเรเตอร์ซึ่งมีความหมายไป
ในเชิงของการเป็น “ผู้ดูแลเอาใจใส่” ซึ่งเปิดออกให้เห็นขอบเขตที่ไม่จำกัดอยู่
เพียงวัตถุ หนึ่งคำว่าภัณฑารักษ์ในประเทศไทยยังคงผูกติดอยู่กับการทำงาน
รับใช้ภาครัฐ ทำหน้าที่ผลิตความรู้ที่ควบคุมและดูแลศิลปวัฒนธรรมภายใต้
โครงสร้างอำนาจของชาติ แม้ว่าจะมีการขยับขยายขอบเขตดังกล่าวออกไป
บ้างโดยการทำงานของพิพิธภัณฑสถานเอกชนก็ตาม ในอีกมุมหนึ่งการทำงานของ
คิวเรเตอร์อิสระไม่เพียงมีอิสระแต่ยังนำเสนอความสามารถในการ
วิพากษ์วิจารณ์กรอบคิดดังกล่าวด้วย ผู้เขียนมีความเห็นว่าอย่างน้อยที่สุด
ปฏิบัติการของภัณฑารักษ์ควรได้รับการยกระดับความเข้าใจสามประการ
ด้วยกัน คือการยกระดับจากความเข้าใจว่าปฏิบัติการของภัณฑารักษ์
คือการ “รักษา” ไปสู่ “การดูแลเอาใจใส่” ที่มีนัยในเชิงพัฒนามากกว่า
การคงสภาพ การยกระดับความเข้าใจเชิงปฏิบัติการจากความสนใจ
เพียงด้านวัตถุไปสู่การใช้วิชาความรู้ตามอาชีพของตนกับองค์ความรู้ที่เป็น
นามธรรม และสุดท้ายคือเข้าใจอำนาจที่เกิดจากการเลือกสรรของตนเอง
ต่อสังคมร่วมสมัยที่ทวีความนิยมในกิจกรรมดังกล่าวมากขึ้น

รูปที่ 1 ภาพถ่ายการจัดแสดงโบราณวัตถุในพระที่นั่งอัคราวิวินิจฉัย ในสมัยรัชกาลที่ 7
(ที่มา: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร)

บรรณานุกรม

- จิรา จงกล, 2517. “พัฒนาการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติในประเทศไทย.” ใน *กรมศิลปากร, กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน* (หน้า 27-55). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- _____, 2520. *พิพิธภัณฑ์สถานวิทยา*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ชิน อยู่ดี, 2517. “ผู้ทำงานพิพิธภัณฑ์สถานระหว่าง พ.ศ. 2428 - พ.ศ. 2445.” ใน *กรมศิลปากร, กิจการพิพิธภัณฑ์สถาน* (หน้า 4-26). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2513. *ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต*. พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, 2551. *ประวัติความเป็นมาพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ*. ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2557, จาก <http://www.nationalmuseums.finearts.go.th/OfficeMuseum/history.htm>
- ราชบัณฑิตยสถาน, 2546. *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คพับลิเคชั่น.
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2555. *พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร*. ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2557, จาก http://th.wikipedia.org/wiki/พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ_พระนคร
- สมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพุทธศาสนา, 2532. *พจนานุกรม บาลี-ไทย-อังกฤษ ฉบับภูมิพโลภิกขุ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ.
- สำนักพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ, 2553. *คู่มือ: การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- อมรรัตน์ เทพกำปนาท, 2554. **19 กันยายน วันพิพิธภัณฑ์ไทย**. ค้นเมื่อ 25 ตุลาคม 2557, จาก http://www.culture.go.th/cday/index.php?option=com_content&view=article&id=436:2011-01-16-09-05-46&catid=53:0901&Itemid=81
- Agamben G., 2009. *The Signature of All Things: On Method*. New York: Zone Books.
- Blumenberg H., 2010. *Care Crosses The River*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Collins Latin Dictionary & Grammar, 1997. Glasgow: HarperCollins.
- Deleuze G., 1988. *Foucault*. New York: Continuum.
- Foucault M., 1977 "Nietzsche, Genealogy, History." In D.F. Bouchard (ed.), *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews* (pp. 139-164). Ithaca: Cornell University Press.
- _____, 1984. *The Care of the Self: the History of Sexuality Volume 3*. London: Penguin books.

- Foucault M., 1988. "Technologies of the Self." In L.H. Martin, H. Gutman & P.H. Hutton (eds.), **Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault** (pp. 16-49). Amherst, Massachusetts: The University of Massachusetts.
- _____, 2008. **The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège De France, 1978-79**. London: Palgrave Macmillan.
- Fowle K., 2007. "Who Cares? Understanding the Role of the Curator Today." In S. Rand & H. Kouris (eds.), **Cautionary Tales: Critical Curating** [e-book edition]. New York: Apexart.
- Graham B. & Cook S., 2010. **Rethinking Curating: Art after New Media**. London: MIT Press.
- Grimal P., 1991. **Dictionary of Classical Mythology**. London: Penguin Books.
- Grinspan I., 2010. **Is "Curate" The Most Abused Fashion Word of 2010?**. Racked NY. Retrieved July 2, 2013, from http://ny.racked.com/archives/2010/10/26/is_curate_the_most_abused_fashion_word_of_2010.php
- Hadot P., 1995. **Philosophy as a Way of Life: Spiritual Exercises from Socrates to Foucault**. Oxford: Blackwell.
- Hantelmann D. von, 2012. "Affluence and Choice, The Social Significance of the Curatorial." In B. von Bismarck, J. Schafaff & T. Weski (eds.), **Culture of the Curatorial**. Berlin: Sternberg Press.
- Harney S. & Desideri V., 2013. "A Conspiracy without a Plot." In J.-P. Martinon (ed.), **The Curatorial: A Philosophy of Curating** (pp. 125-136). London: Bloomsbury.
- Heidegger M., 1962. **Being and Time**. Oxford: Blackwell.
- Hoffmann J. (ed.), 2014. **Ten Fundamental Questions of Curating** [e-book edition]. Milan: Contrappunto.
- Hoffmann J. & Lind M., 2011. To Show or Not To Show. **MOUSSES CONTEMPORARY ART MAGAZINE 31**. Retrieved August 8, 2013, from <http://moussemagazine.it/articolo.mm?id=759>
- Kelleher T., 2014. **Everyone is a Curator in a Digital World**. Cambridge News. Retrieved July 2, 2013, from <http://www.cambridge-news.co.uk/Education/Tricia-Kellehers-Blog/Everyone-is-a-curator-in-a-digital-world-20140428110152.htm>
- Morwood J. & Taylor J., 2002. **The Pocket Oxford Classical Greek Dictionary**. Oxford: Oxford University Press.
- Mulhall S., 2005. **Routledge Philosophy Guidebook to Heidegger and Being and Time**. 2nd ed. London: Routledge.

- Nietzsche F., 1967. **On the Genealogy of Morals**. New York: Vintage Books.
- Nowotny S., 2013. “The Curator Crosses the River: A Fabulation.” In J.-P. Martinon (ed.), **The Curatorial: A Philosophy of Curating** (pp. 59-64). London: Bloomsbury.
- Obrist H.U., 2008. **A Brief History of Curating** [e-book edition]. Zürich: JRP|Ringier.
- _____, 2014. **Ways of Curating** [e-book edition]. London: Allen Lane.
- O'Neill P., 2012. **The Culture of Curating and the Curating of Culture(s)**. London: MIT Press.
- Rendich F., 2013. **Comparative Etymological Dictionary of Classical Indo-European Languages: Indo-European Sanskrit-Greek-Latin** [e-book edition]. (Translated by G. Davis). Roma: Palombi Editori. 2nd revised and expand edition. Google Books.
- Roberts J. (ed.), 2005. **The Oxford Dictionary of the Classical World**. Oxford: Oxford University Press.
- Schubert K., 2009. **The Curator's Egg: The Evolution of the Museum Concept from the French Revolution to the Present Day**. 3rd ed. London: Ridinghouse.
- Strauss D.L., 2007. “The Bias of the World: Curating After Szeemann & Hopps.” In S. Rand & H. Kouris (eds.), **Cautionary Tales: Critical Curating** [e-book edition]. New York: Apexart.
- Szántó A., 2007. “Editing as Metaphor.” In S. Rand & H. Kouris (eds.), **Cautionary Tales: Critical Curating** [e-book edition]. New York: Apexart.
- Wade Gavin, 2000. **Curating in the 21st Century**. West Midlands: New Art Gallery Walsall.